

DE ADMIRANDIS HUNGARIAE
AQVIS, HYPOMNEMATION: GEOR-
GIO Vuernhero authore.

SIGISMUNDO IN HERBERSTAIN,
Neiperg & Guttenhag Baroni, & C. GEOR-
GIVS VVERNHHERYS.

NOTARAM iussu tuo nonnulla, SIGISMUN-
DE BARO uerè magnifice, de mirabilibus aqua-
rum naturis, quæ finibus Zepusij nostri continen-
tur: ut me ceu oculato teste confirmares ea, quæ
quidam audita ab alijs, pro fabulosis habuerunt.
Quia uerò non modò fides habita est narrationi
meæ, sed etiam quibusdam incensa cupiditas, plura
hoc genus cognoscendi; minimè inuitus, ut debui,
suscepi, quod mihi denuò mandandum duxisti, ut alia quoque aquarum
miracula, quæ in Pannonia nostra uisuntur, non minus penè prodigiosa,
scripto complecterer.

Pannoniæ autem appellatione non eam tantùm comprehendo Danubijs
ripam, cum qua ea, quæ dicta est secunda Pannonia, ab Arabone fluuio,
qui Ptolemæo est Narabo, nunc uulgo Raba, ad Saum excurrit: sed quic-
quid præterea Hungari in altera Danubijs ripa tenent, quod quidè latissi-
mè patet. Tenent enim totam lazygum Metanastarum regionem, quam
Ptolemæus fluminibus Danubio, Tibisco, ac montibus Sarmaticis finit.
Sunt autem montes Sarmatici, qui Hungaros à Rutenis, Polonis, Mora-
uis, Silesijs, & ea Austriæ parte quæ citra Danubiũ est, dirimunt. ad quos
pertinet Carpatus, ita iam uulgata appellatione, ut omnis tractus Sarm-
aticorum montium Carpatus uocetur. quanquam mihi Ptolemæi descri-
ptionè intuèti, Carpatus isdem, quibus Dacia, finibus uidetur terminari.

Porro extat nunc quoq; lazygũ natio inter Hungaros, quos ipsi uoce
decurtata laz uocant. ac retinent isdè etiamnum linguam suam auitam &
peculiarem, Hungaricæ dissimilimam: atq; eas sedes, quas Plinij descri-
ptione quondã tenuerunt, nimirũ campos & plana, Dacis, ut idem ait, pul-
sis ad Patissum amnem, quem ego detracta prima syllaba Tiffum, uel, ut
nunc uulgo uocant, Tizam accipio. Is uerò Tibiscus est Ptolemæo, limes
ueteris Daciæ, cuius cultissima pars est Transsylvania, prouincia multis
habitoribus frequens. Nam eam & Germani, quos appellant Saxonas,
& Hungari, & Hungarorum antiquissimi Siculi dicti, qui lingua sua sunt
Zekheli, & ad huius imitationem à quibusdã uocantur Ceculi, incolunt.
ut omittam peruetustas Romanorum reliquias Valachos, qui frequètes
ibidem uicos & pagos habent. Potiũtamen rerum Hungari, & penes
eos imperium est: eoq; fit, ut Transsylvani quoq; Hungarorum nomine
censeantur. Est uerò planè mirabilis diuersarũ, nec unius linguæ per uni-
uersam Hungariam gentium mistura: quemadmodum à me dicitur pro-
lixius

Alixius ea in cōmentatione, qua res Hungarię, populorum in ea origines, appellationes, leges, mores, instituta conor explicare.

Cæterum lazygum regione, qua se Carpatus (ut hoc iam nomine omnē illorum, quos dixi, montium tractum complectamur) latissimè pãdit, & in quosdam quasi ramos alibi eminentioribus, alibi mitioribus iugis diffundit, cōtinentur oppida, a Germanis montana dicta, quod inter montes metallorum omnis generis fœcūditate & præstantia cum primis nobiles sita sunt, & populo metallicam faciente constant. Qua ratione & eos qui in metallo operantur, in monte esse, & in genere uniuersam rem metallicam opus montanū uulgo dicunt. Eadem regione continetur Zepusium, & multi alij Comitatus.

BSunt autem Comitatus, ut hoc quoq; obiter explicem, regni partes, quas Prouincias, aut Præfecturas, aut Græca uoce, qua pleriq; Latinorū usi sunt, monarchias dicere possis, Plinius & cōuentus, & iurisdictiones, & cōuētus iuridicos in distributione Cilicię & Beticę Hispaniæ appellatione uidetur. Cicero uocat Dioeceses, quod nominis Episcopi in appellatione suarū iurisdictionum, quanquam nunc uulgo corruptè, usurpant. Earum uerò partium præfecti uocantur Hungaris Comites, quibus iurisdictionis cura incumbit. Fuit autem Hungariæ regnū, quo facilius & expeditior esset iuris dicēdi ratio, in hoc genus Comitatus plures quinquaginta diuisum, ex quibus uix dimidium hodie retinemus.

Sed hæc tanquam usui futura ad cognitionem locorum, in quibus nostra de aquis narratio uersabitur, præfatus, dicam primū de calidis, quarum pro Hungarię portione, uix ulla regio plures aut salubriores habet. Vnde uerò potius ordiar, quàm ab ipsa urbe Buda, quã Hungarię reges ob loci sitū, opportunitatē & amœnitatem merito pro regia habuerūt. Hic propter ipsam Danubij ripam calidę sunt multæ, inter quas differentia maior est, quàm pro loci discrimine. Quædã enim nō modò tolerabili, sed ita iucūdo sunt calore, ut ad hominū lauacra naturę benignitate singulari data esse uideantur. Huius generis sunt infra arcem regiam alię, Regiæ uocata: uel propter uicinam regiam, uel quia regio opere ornata & conclusa, uel quia in his reges lauare cōsueuerunt. alię cōmunes, quibus saxum ceu natiua fornix impēdet, quas Turcæ post occupatam Budam latius excauata rupe ampliores reddiderunt, ceterisq; præferre dicuntur. At quæ supra Budam sunt, quarum aliæ item regiæ, aliæ hospitales à uicino prochodochio dictæ fuere, balneis sunt inutiles, nisi refrigerentur. Sic enim quædã calent, uel feruent potius, ut in eas missum ouum nō minus citò, quàm ad luculentum ignem elixetur. Temperantur autem in balneis frigida, cuius ibi fons calidis ita contiguus est, ut qui haustum ueniunt duabus urnis, eodem in uestigio altera calidam, altera frigidam haurire possint.

Ibidem est sub dio fons calidarū ceteris amplior, quem purgatorium uocauere, ea nimirū ratione, quod quemadmodū proditū est, in purgatorio pœnas nocentiū pro noxarū modo, alias acerbiores, alias mitiores esse, ita quædã insunt aquæ hoc in fonte discrimina. Nam qua in eum a
Danubij

Danubiū ripa aditus est, subfrigida primū, mox tepida: & quo in eam **A** penetraris altius, hoc magis calet. In recessu uero interiore tam est calida, ut ferri non possit. Est autem is calor haud dubie aquæ huius proprius. Nam alia, quæ dixi, temperamēta uerisimile est à Danubio accedere, qui crepidinē huius fontis lambit, & cum uel modice excrescit, totū inūdat, neq; tamē ita restinguit, quin caleat. Quin intra ipsam ripam, qua Danubio perennis cursus est, calidæ ebulliunt: ubi qui altius mergi uolunt, lauari consueuerunt.

Porro hæc ad Budam thermæ (liceat uero mihi hac uoce in calidarum aquarum appellatione uti) quod alteræ, ut dictum est, infra, alteræ supra urbem essent, ex eo quoque inuenēre nomen, ut illæ inferiores, hæc superiores uocarentur. Vtrasq; Turcæ, quibus tamen omnia uastare libido est, non modo non corruerunt, sed etiam cultiores, ac per speciem religionis quasi augustiores reddiderunt. Nam Bassa Mahomet, quem tyrannus uictor Budæ captæ, ac reliquis Hungariæ à se debellatæ partibus gubernatorē imposuit, apud utrasque Deruisis domicilia, ceu cœnobia **B** extrui curauit. Sacello etiā apud superiores in colle uicino, qui antè uitibus consitus fuit, posito, cōsecrauit locum memoriæ cuiusdam eius ordinis, quem, dum uiueret, ceu numen quoddam uenerati sunt Turcæ: & nunc mortuum, illoq; in loco conditum, religiosè colunt.

Sunt autem Deruisæ Turcis, quod nobis monachi, qui mendicato uiuunt: quibus ex religionis, quam affectant, instituto usitatū est, sæuire in corpus proprium, quod alij per inustionem stigmatum ferro candente, alij per incisionem quæ fit nouacula acutissima, quidam utroque modo faciūt, hoc crebrius & crudelius, quo quisque sanctior & religiosior esse & haberi cupit. Est uero & in uestitu quædam inter eos diuersitas, & sancti monicæ affectatio. nam alij ueste lanæ alba ad talos usque demissa amictiuntur, & calceati incedūt, capite operto. Alij nudis pedibus & capite, imo toto penè corpore, nisi quantū pelles duæ ouinæ aut caprinæ crudæ, quarum altera à fronte, altera à tergo ex scapulis propendet, tegunt. Quidā etiam unica pelle pudendas tantum corporis partes uelant, cætera nudi. **C**

Gymnosophistarū dicas esse reliquias, quales India habuisse memoratur. Sunt quidem hæc à narratione, quam de aquis institui, aliena. Sed cum huc delapsus sim, quid obstat, quo minus de Turcarū lotionibus, plusculum addā? Cum omnes aquas Turcæ, ceu præcipuum Dei munus, summo honore dignantur: tum uiuas potissimū, & fluentes: idq; propter frequentes lauaciones, quibus etiam crebrius per diem, nō modo ad sordes corporis abluendas, sed ad scelerū quoq; expiationes uti consueuerunt, quod proculdubio ab aliarū gentiū ritibus habent, quibus etiā sola aquæ aspersio inter Februa fuit. Sic Romæ olim ad portā Capenā, postea Appiam uocatā, aqua Mercurij dicta, alij alios aspergebant, inuocātes Mercuriū: ut aspersi flagitia, & præsertim periuria diluerent. Sic traditur Peleus absoluisse Patroclum, & Acastus expiasset Peleum à cæde fratris sui Phoci, cum antea Aegæus Medæam aquæ aspersione lustrasset. Sic Orestem à sanguine matris expiatū esse, memorat Pausanias in Corinthiacis, cum

A cum illum nemo lare suo & hospitio dignaretur. Cuius loci hoc libentius memini, quod continet exemplum ritus uetustissimi, accepti à patribus, quo rei atrocium criminum à cōsuetudine omniū & colloquio arcebantur. Sic Æneas quoq; apud Poetam nostrum:

—*Ter socios pura circumluit unda*

Spargens rore leui. —

Et idem, ceu multa cæde pollutus, inquit:

Tu genitor cape sacra manu, patriosq; penates:

Nec bello è tanto digressum, & cæde madentem,

Attrectare nefas, donec me flumine uiuo

Abluero. —

Quin in atrijs templorum suorum positam habent aquam Turcæ eundem in usum, neq; cuiquam nisi loto in ea ingredi fas esse arbitrantur.

Sed delectantur in uniuersum plurimum lotionibus & balneis Turcæ. eoque præcipuum apud eos pietatis opus est, instituere & condere balnea publica: nec id tantum uiuentibus gloriosum esse, sed etiam uita functis salutare putant. Hac ratione is qui nunc rerum potitur, Solimanus, tum albi, tum Budæ, in ædibus que quondam fuerunt archiepiscopi Colocensis, amplissimum balneum pro sua, suorumq; salute fieri curauit, in quod è Danubio per canales subterraneos aqua in multam altitudinem, ut est Budæ ad Danubium situs, ducitur. Ipsum balneum intus incrustatum & stratū est monumentis marmoreis, quæ antea in tēplis fuere posita, imaginib. tamen, si que insculptæ fuerūt, resectis, & toto opere perpolito.

Eadem gloria questita est ei, quem diximus, Bassæ Mahumeth, qui thermas Budenses ex ædificatis illis Deruisarum cœnobijs, conditorioq; eius de quo diximus, illustriores reddere studuit. Hic uero uidere est mirabilem rerum commutationem. Nam quæ loca Hungaris incolumi & florente Buda uoluptatis domicilia fuerunt, ea religiosè ornarunt Turcæ: flagitiosè contra prophanantes, quæ antea habita sunt pro sacrosanctis.

In thermis superioribus, supra eos fontes quibus ad lauacra usus est, sunt piscinæ calidæ, in quibus nascuntur & uiuunt pisces, qui in frigidam translati emoriuntur. Sunt etiam calidæ in opposita Danubij ripa supra Pesthum, sed minus celebres: propterea quod ita coniunctæ sunt alueo fluminis, ut ad quæuis eius incrementa corrumpantur.

Solent ferè thermæ locis, in quibus sunt, aliquod nomē, & quasi lumen afferre. Ita nobilitatus est quondam sinus Baianus in Campania. Ita nunc quoq; in Italia, Germania, & in quauis penè terrarum orbis parte clara sunt hoc nomine loca. Nonnulla etiam appellationem à calidis sunt sortita: ut in Thessalia Thermopylæ, & in Germania oppida quæ uocantur Badæ, hoc est balnea. Sed fuerūt quasi in obscuro Budenses, nec aliqua ei loco celebritas accessit, à tanta calidarū copia & uarietate: quod proculdubio eò euenit, quod reliquæ eius urbis fortunæ atq; opes hoc non exiguum alioqui clementis naturæ munus obscurarunt. Nam quis fuit in tota Europa locus, qui se Budæ cōparare potuerit, siue situs amœnitatem, siue cœli salubritatem, siue soli fecunditatem, siue aliarum quarumcūq;

r rerum

rerum ad quoslibet usus, ad splendorem, denique ad luxum pertinentium **A**
 ubertatem & affluentiam spectes: uti ne quid dicam de opportunitate, in
 qua non Hungarorum tantum, sed etiam multorum aliorum populorum defen-
 sionem & salutem sitam fuisse, quotidianis damnis & periculis experimur.
 Quo grauior & acerbior est iactura, quam erepto nobis per Turcas hoc
 loco fecimus. Sed facessant querelæ, quæ suum alibi locum sunt habituræ.

Nisi uero autoritate Chronicorum nostrorum, magno consensu urbem Bu-
 dam à rege Buda Attilæ fratre conditam & nominatam esse tradentiū, im-
 pediret, ego, si qua alia coniectura de eius nominis ratione facienda esset,
 ob insignem calidarum eo in loco celebritatem & copiam, pro eo quod Ger-
 manis quondam fuerit Bada, unius literæ inuersione Budam ab Hungaris di-
 ctam esse suspicarer. Nam ea secundorum Pannoniorum loca, antequam huc
 Hunni immigrarent, Germanos seu Teutonas tenuisse, minimè ambigui-
 um est. Nec ita multum dissimili mutatione uocarunt Hungari Vuesprimi-
 um, quod Germanis fuit Vuesprun, hoc est, fons albus, qui loco nomen
 dedit: & etiamnum ibi sub arce, quæ sedes est Episcopi, ostenditur.

Sed redeo nunc ad calidas: ac Danubij ripam legens Istrogranum, uel,
 ut nunc appellant, Strigonium peruenio, qui locus secundum Budam in
 Hūgaria semper celeberrimus fuit, sede Archiepiscopi, quod idem primas Hū-
 gariæ dictus est, insignis. Hic ad radices montis, cui imposita arx est ma-
 gnificentissimè extructa, qua labitur Danubius, fons est tepidarum, inclu-
 sus turri, in quam ex arce ductis eò per præceptis muris descensus patet. Ex
 eo tanta manat aquæ copia, ut quondam molam frumentariam uersarint:
 nunc machinam haustoriam similem tympano impellat, qua aqua è Da-
 nubio per subterraneum cuniculum in eam, quam dixi, turrim admissa hauri-
 tur, & in arcem transfunditur. Hoc largior est fons alter haud magno in-
 de interuallo: qui in piscinulam quandam influens, in qua etiam mediâ hy-
 eme coaxantes ranas audias, aquæ tantum, quantum uersandis tribus qua-
 tuor uel rotis molaribus satis est, fundit.

Supra Istrogranum (quod ex Istro & Grano mixtum est nomen, quod
 ibi fluuius Granus Istro miscetur) non longè ab arce Comaroniensi, quæ **C**
 tenet oram cognominis insulæ, quam Danubius prope Pofoniū in duos di-
 uisus alueos facit, à Septentrione ueniens influit Vagus: cuius ripa supra
 Galgocium, quæ arx est familiæ Thurzonum, nunc maximè nobilitata est
 calidis, non propter uim earum salubrem tantum, qua omnes alias in Hun-
 garia calidas superare existimantur, sed etiam propter uarium, planèque mi-
 rabilem eorum ortum. Non enim ullum certum fontem habent, sed alueum
 fluuij sequuntur: & ut is excrefcit & decrefcit, ita aut recedunt aut accedunt.
 Solent autem, quo magis exundant, hoc longius recedere. eorumque qui lauare
 uolunt, subinde alias atque alias scrobes fodere, & quasi puteos aperire co-
 guntur. Id, cum intra alueum est fluuius, fit in glarea, quod ipsius solū est: cum
 uero exit, in terra solida, & argillosa, in qua alioqui non restagnante fluuio,
 nihil penè humoris existit. Neque tamen in ripa tantum eruuntur calidæ, sed
 etiã intra amnem, si fundum eius pedibus suffodias. Calent autem immodicè:
 nec sunt idoneæ balneis, nisi temperentur, quod admistione frigidæ de
 proximo

A proximo haustæ in procliu est, sed quia magis salutare esse creduntur sine mistura, qui medicinam inde petunt, deferuere eas sinunt: quod pro temporis ratione aliàs serius, aliàs citius fit. Nunquam tamen sic deferuent, quin, qui in eas descendunt, tegete, cespite ue, aut ramis in fundum scrobis iniectis, imas corporis partes aduersus ebullientis caloris uim munire cogantur. Esse autem eas aduersus diurnos, ac penè desperatos morbos efficacissimas, multis experimentis cognitum est, & adhuc indies magis ac magis cognoscitur.

Sunt calidæ aliæ non longè à castro Trincinio, quod ad eiusdem fluuij Vagi ripam est, supra Galgocium. Illæ suauiter calent, & sunt limpidissimæ: atq; ideo iucundissimi secessus loco fuerunt Comitibus Zepusiensibus, qui paulo superiore ætate Trincinij sedem habuerunt.

Nec multum recedunt à Vago calidæ ad arcem Baimocium, quæ itē est Thurzonū: quibus hoc honoris habuit Alexius Thurzo, qui in ea familia nomen illustre, & secundum regiam aliquamdiu summam potestatem **B** apud Hungaros obtinuit, ut eas quadam quasi cisterna ex quadratis facta lapidibus, qui etiam descenduntibus scalarum & sedilium usum præbent, includendas curauerit. Etsi uero minus spaciosæ sint, tamen manifestum in ipsis est discrimen caloris: eoq; diremptæ sunt muro, & quæ moderatius calent, delicatoribus tantū patent: aliæ uulgi usibus sunt relictæ.

In Comitatu Thurocio, qui eodē in tractu est, sunt pari penè interuallo à Vago distantes calidæ ad Stubnā uicū, qui est ciuiū Cremnicensiu. Hæ instar insule sunt. clauduntur enim riuo, qui ex propinquis mōtib. delabēs, aquā uehit gratā lauātibus, cum sitiunt. Nā ad temperandum calidas nunquam, nisi quis recentibus aquis admisis cōtinuò lauare uelit, adhibentur: idq; etiam tum fit modicè, quod per se minus intemperatè caleant.

Non dissimiles sunt his calidæ aliæ inter Cremniciam & Semniciā, quæ sunt duo præcipua oppida inter montana: de quibus supra dixi. Manant ex rupe, sic nata, ut lauantibus tectum & umbram præbeat.

Nectantū ipsæ in rebus salubribus habentur, sed etiā cœnū earū (quod **C** Plinius quoq; inter calidarum utilitates retulit) medicā uim credit obtinere. Itaq; in eo quidā, ulcerosi præsertim, ibi propè quā fluūt, uolutari solēt.

Sunt etiam Semniciæ calidæ, quæ uocantur Roselinæ: in quibus canales, per quos fluunt, & sedilia ex lignis facta, sic sunt acreto lapide ceu cortice tecta, ut prorsus lapidea uideantur.

In Comitatu Liptouiensi, ad pagum qui uocatur Diui Ioannis, fons est tepidarum: ad quem plerunq; confugiunt, quibus scabie, aut pforis fœdata est cutis. Exilit uero is, & magno impetu ei aculatur potius, quam emittit aquas, quæ Vago ortus & cursus est ex propinquis montibus, qui Carpati caput esse existimantur. Nusquam enim altius sese attollunt, nusquā pluribus & horridioribus iugis assurgunt hi mōtes, ad quos Carpatū pertinere dixi. Altitudinis indicium est, nix in his perpetua, unde accolis Germanis montes niuis uocantur: asperitatis, quod ijdē montes sunt imperuū. Slauorum lingua appellantur Tatri, hoc est, Tatari, quod in regionē Tatarorum, qui ueteribus sunt Getæ, uulgi opinione protendā

tur. Hungari uocant Tarczal, quod nominis lingua eorum à nudo, seu ^A derafo uertice ductum esse uidetur. Nihil enim aliud quam eminentissimi, & prorsus nudi scopuli sunt, hi montes. Ego rupes Sarmatiæ esse crediderim, quarum mentio fit apud Solinum, quo loco Germaniã inter Hercynium saltum & rupes Sarmatarum extendi ait. Nam ex Sarmaticis montibus, neque ita longe ab his rupibus Vistula, quem Plinius alio nomine Vistillum, alij Istulam uocant, ortum ducit: quo amne, præter Solinum, plerique alij Germaniam finiunt. His uero rupibus subiectum est Zepusium, ubi aquæ sunt, quæ & ferrum erodunt, & lapidescunt, & animantes potæ enecant: de quibus, quæ alio ad te scripto complexus sum, attexam.

Et ut ab ea, cui consumendi ferri uis inest, ordiar: hæc est ad Smolniciam, quod oppidum ad arcem Zepusiensem pertinet, intra montes, unde quodam metalla eruta sunt. Extrahitur autem haustro, quale Istrograni esse diximus, quod ab aqua supernè illabente impulsum circumactu & raptu funis, cui implicati sunt crebri nodi coriacei, implet fistulas, per quas funi meatus est: quibus adiuncti canales, effusam aquam excipiunt, & emittunt sub ^B dium in alueos in terram defossos, quibus ferrum, siue uetus, siue nouum, impotitur. Quæ minora sunt ferramenta, citius adeduntur. Solea ferrea equi consumitur intra horas uigintiquatuor. Quæ uero sunt crassiora, cuiusmodi sunt quæ in uicini montis ferrarijs hunc in usum fiunt, postquam per aliquot dies aquæ immersa iacuerint, ceu limo quodam obducuntur adesa: eoque statim temporibus abluuntur, & purgantur, ut in id quod superest ferrum, aquæ uis efficacius penetret. Quod pereso ferro manet, luto simile, cuprum est (ipsi uulgo cementum uocant.) Id in fornace conflatur in massam, & deinde per aliam fornacem eliquatum fit purius & purgatius, & ad omnes usus non minus utile, quam quod fit ex metallo: cuius multæ sunt fodinæ eodem in loco.

Non dubium est autem, quin aqua hanc uim à uenis metalli trahat, præfertim à pyrite æris (uulgo Marchesitam appellat) cui ibi uim inesse accerrimam, uel ex eo satis apparet, quod aqua pluuia, aut alio quo humore terram subeunte, ex ipso id quod uocant uitriolum, quod Grecis chalcantum, Latinis atramentum sutorium est, destillat, pyramidatim ^C concreta stirax in modum. Hoc uitriolum natium dicitur. Est enim aliud factitium, quod quidem eodem in loco in hunc fit modum.

Solent sectores metalli ligna intra fodinas transversim posita, in quibus itur & statur, pyrite minutius cæso conspergere, & eo quasi uiam ad firmanda uestigia sternere. Ei, simulatque penetrantibus in terram aquis permaduerit, innascitur uitriolum: idemque ubi madere desierit, ita consolidatur, & adhærescit lignis, ut non possit nisi ferro rescari. Rescantur autem sic concreta, & è fodinis per utres extracta mittuntur in alueos. Hic aqua feruente superfusa uitriolum omne, quod pyriti innatum est, resoluitur, fitque aqua tota uiridis, quæ deinde in alia uasa transfunditur, ut depuretur: depurata autem, transfertur in caldarium plumbeum, in quo supposito magno igne bullit ad horas octo, aut nouem: donec per eua-
porationem, quæ uocant, densetur: influente tamen semper eodem liquore, ut eadem caldaria plena maneant. Post infunditur in cados ligneos, quibus ^D insertæ

A insertæ uirgæ sunt, quibus accrescit. Atq; hoc est, quod uitriolū coctum seu facticiū uocant. Ac tantū quidē de aquæ ferrū rodentis ui & efficacia.

Nunc de lapidescente dicā, cuius generis multæ sunt in Zepusio, inter quas etiā nōnullę nō aliter quā calidæ, aut alię salubres frequentantur. Et inest his quoq; calor, uel potius teporis aliquid, quod cum alijs temporibus, tū per hyemem manifestius sentitur. Est uero inter eos fons eximius unus ad pagū, cui apud Zepusienses Germanos à riui murmure nomen est, qui instar piscinæ stagnat, & plurimā aquam reddit, in quam item ligna iniecta, lapide ceu cortice obducuntur. Alter ad pagū, qui uocatur Ioannis. Nā qui angustius scatent, statim atq; paululū profluxerint, lapidescunt, & ita in tumulos exurgūt. cuiusmodi uidetur unus ad pagū Diui Andreae nomine: alter cæteris insignior, prope arcē Zepusiensem, ad ædem diui Martini, quæ sacrarū ædium in Zepusio princeps est. Hic scaturit, uel erumpit potius, aqua bullienti similis, cum magno intus murmure & strepitu, qui admota aure non sine admiratione auditur. Erumpit autē **B** non foras tātum, & sub diem: sed etiam meatus sub terra quærit, & quacūq; uadit, lapis fit. quanq; qui subterranei sunt eius generis lapides, pluuijs aquis irrigata humo, & eo madore diutius manente, dissoluuntur. Solent autem accolę his sic dissolutis & effosis, ad opera cementaria uice calcis uti. Qui uero sub dio nascuntur, ipsissimi sunt lapides, tofi dicti, leuitate & raritate non dissimiles pumicibus. Et quia uerisimile est, ijs aliquid glutinis inesse, qui in propinquo edificāt, libenter his ad muros faciendos utuntur. eoque quidam illic dicunt, se domos ex aqua factas inhabitare.

Cæterum non minus miraculi uidetur habere quibusdā, quod in monte arcis contiguo, intra specum quendam aqua per hyemem fluida, æstate ita congelat, ut refrigerandis poculis glacies inde peti soleat.

Porro quod ad fontes bibentibus ex eo animantibus letales attinet, eorum unus est ad radices rupium Sarmaticarū, quæ, ut dictū est, Zepusio imminet. alij duo hoc famosiores sunt in Comitatu Saros, quasi in conspectu arcis cognominis, cuius ipse præfecturā teneo. Nā qui est sub rupibus, aues tantū ex eo gustantes necare dicitur. At alios duos non tantum auiibus, sed etiam alijs animantibus noxios esse ferunt. Quā ob causam, ne cui pecori ad eos aditus sit, diligentissimè caueri solet. Nascitur autē ad alterū eorū, qui propemodum intra Eperiensium nostrorum fines est, plurimū aconiti, cui herbæ uenenum inesse uel unicus Ouidij uersus arguit:

Lurida terribiles miscent aconita nouerca.

Atq; hinc quidem uideri potest fons hic uirus trahere. Tales enim, ait Plinius, sunt aquæ, qualis terra per quam fluunt: qualesque herbarum, quas lauant, succi. Sed est reuera singularis huius fontis natura, ut qui & crescente luna augeri, & deficiente minui, atq; adeo in interlunio profus deficere dicitur: tanto omnium consensu, ut mihi ne libuerit quidem, an hæc aliter sese haberent, explorare.

Fontes acidos, & quas acidulas uocant, consulto prætereundos putabam, quod minimè rari sunt in Hungaria. Ne nō tamen ex his quoq; aliquid delibem, celebres sunt in primis, alter in comitatu Zoliensi, ad ar-

r 3 cem eius-

cem eiusdem nominis, cui oppida, quæ dixi uocari montana, subiecta **A**
sunt: alter ad oppidum, cui Mons regius nomen est: uterque spleneticis
manifesto sensu mederi dicitur.

Ad oppidum Bistriciam, Germani Neusolam uocant, ubi fodinæ sunt
æris opulentissimæ, quæ nunc appellantur regiæ, quod in ijs impendio
Regis opera fiunt, cuniculus quidam reddit aquam uiridem: ex qua, ubi
subsedit, chrysocolla colligitur.

Quia uero in Comitatum Zoliensem, dum aquas persequimur, uen-
tum est, non possum præterire hiatum terræ ijsdem in locis famosum ob
pestilentes expirationes, quibus aues superuolantes, & quæuis alia ani-
mantia extingui constat: manifesto eorum experimento, qui eius rei pe-
riculum facturi, gallum, gallinam uel, aut selem, aut canem longo hastili al-
ligatum, supra eum hiatum, qui septo ad arcendas inde animantes circun-
datus est, protrudere & efferre consueuerunt: quibus non aliter uita su-
bito eripitur, quam si strangularentur.

Est item ad eum fontem, qui potus aues, ut dictum est, enecat, sub Sar- **B**
maticis fontibus acidula: quæ etsi eandem cum eo ipso fonte originem ha-
bere creditur, tamen plerisque ita grata est, ut etiã ægroti inde potum petant.

Alia est non longè ab arce Leua in Comitatu Barsiensi, quæ nisi ab hau-
rientibus pleno uase perferatur domum, saporem amittit. Itaque qui occur-
santibus, ut sit, potum ex ea præbent, uel modicè exinanito uase, quod re-
liquum est, effundunt, & ad hauriendum denuò recurrunt. Addunt qui-
dam aliud hoc prodigiosius, sed minus simile uero. Nempe, si pura sit, dū
hauritur, & pura permaneat, donec offeratur ægrotis, qui eam mirificè ap-
petere solent, quod hoc certissimum ad salutem signū sit. Sin turbida red-
datur, planè pro deplorato haberi ægrotum. Itaque eos qui potum tantum
infirmis, non omen petunt, antequam hauriant aquam, turbare solere.
Sed hoc superstitiosorum credulitati relinquamus.

Ab hac quoque rursus acida alia haud magnis distat spacijs: ad quam
etiam propè est fons, qui tumuli in speciem assurgit, & subinde mutat flu- **C**
xum, lapidescente nimirum statim aqua, quam effundit, & ideo sic excre-
scente ea parte, qua aliquandiu manarit, ut sese aliam in partem, quæ hu-
milior est, effundere cogatur: quod quidem quasi circuitu quodam fit
per omnem fontis oram.

Ad arcem Fileg, quæ inde in Boream euntibus occurrit, in Comitatu
Neograd, specus est, in quo supernè destillans aqua, continuo durescit.
Ibi uero uideas ceu statuas hominum consistere saxa, ex hac destillatione
concreta. Albus his color est: nec per se tantum sunt alba, sed etiam colo-
ris albicantis usum trita pictoribus præbent.

Sunt præterea ad fines Eperientiū fontes falsi, tantæ acrimoniæ & falsu-
ginis, ut inde sal excoquatur, qui ad omnis generis condituras, & in pri-
mis ad cocturam piscium, cæteris utilior esse existimatur. Habetque locus nomen
ab his fontibus: Hūgaris enim Sovuar, hoc est, Salisburgū dicitur. Nam
& arx eius nominis supra eum locum fuit, meæ ite præfecturæ subiecta, an-
tequam dirueretur. Esse autem salis uim magnam in aliqua eorum monti-
um par-

Aum parte, in quibus promōtorij instar arx extat, uel hoc magno est argu-
mento, quod in aduersa quoq; eorum parte falsi fontes sunt, qui item tua
appellatione insigniunt locum. Sed quod in eo inquirendo aut eruendo
minus elaboratum est, id non negligentia hominū, sed proculdubio Re-
gum prouisione euenit, ne immodica copia salem uilescere contingeret.

Abundat enim Hungaria sale natiuo, qui lapidicinarum modo cæditur
in Maromarusio. Item in Transsylvania, ubi etiam piscinæ falsæ sta-
gnant: à quibus omne pecus arceri necesse est. compertū est enim, earum
immodico haustu, qui falsugine incitatur, enecari. Insunt tamen in his a-
licubi pisces. quod minus mirum uideri posset, cum ipsum quoq; mare
piscium parens falsum sit: nisi hic non in aqua falsa, sed in ipso penè sale ui-
uere uiderentur. Sunt autem sapidissimi, carne duriuscula: & ita impa-
tientes aquæ dulcis, ut in eam missi, exanimentur.

Quia uero in salis mentionem incidimus, etsi de eius, qui cæditur, ortu
diuersæ sint sententiæ, alijs nimirum cum ipsa conditione rerum ab
B initio extitisse, alijs postea natum esse affirmantibus: tamen ut uero pro-
pius sit, ex humore aut succo falso concretum esse, & adhuc concreescere,
ea potissimum ratione ostendi posse iudico, quod in ipsis lapidicinis salis,
ubi solidissimus fuit, inuenta sunt uaria instrumenta ad humanos usus fa-
cta. Quodam etiam in loco Transsylvaniæ, gallina incubans cum ipsis o-
uis incorrupta. Quin nunc quoq; plerunq; magna carbonum uis eruitur
cum sale. In Desiensi fodina, qua nulla est in Transsylvania altior, paucis
antè annis excisum est de medio sale ingens robur trabi simile, tanta du-
ricie, ut ne ferro quidem facile cederet. Sed idem extra fodinā extractum
sic computruit intra quatuor dies, ut primis digitis concerpi & conteri
posset. Idem solet carbonibus, dum exciduntur, durissimis, simulatq; sub-
dium prolati fuerint, euenire. Hæc uero uulgus in illa confusione rerum,
quæ Noæ temporibus in cataclysmo fuit, ibi oppressa, aut alio quopiam
casu eo abrepta esse interpretatur.

Flos salis alibi copiosior, alibi raro in reliquo sale reperitur: Gemmam
C uocant, quod gemmarum quarundam in morē pelluceat. Faciunt aut hoc
reperito iudicium salicidæ docti experientia, salem qui sequetur, aut impu-
rum futurum, aut cito desiturū: neq; temerè ipsos in eo falli cōpertū est.

Abundat & uicina Polonia huius generis natiuo sale saxeo, sed hic mi-
nus sincerus & solidus est Hungarico. non enim fibris tantum, aut uenis,
sed etiam ingenti mole terræ plurimis in locis distinguitur, ac præterea
longius abest à superficie terræ. At in Hungaria putei, in quibus cæditur,
minus alti sunt usq; ad salem. Quin in Transsylvania etiam scopuli instar
extat supra terrā ad ripam Marisi fluuij, cuius itē alueus sal est, non longè
ab oppido Thorda salinis celebri. Fit q; sæ penumero, ut arātes etiam uo-
merem in salem impingant. Sed eum nemini cedere licet, ne quid uecti-
galibus regijs decedat. Liberum est tamen Siculis, qui, ut dictū est, nō nul-
lam Transsylvaniæ partem tenent, suo in solo, quātum domesticis eorum
usibus satis est, sumere. Sed hæc de falsis obiter dixisse sufficiat.

Restant inter calidas, quibus quidem aliquod in Hungaria nomen
r 4 est;

est, unæ prope Vuaradinum, quæ uocantur diui Ladislai, siue quia hic di-
uus Ladislaus lauerit: siue quia ad ædem ei sacram, & sepulchro ipsius cla-
ram, ac tum ipsius, tum Sigismundi Imperatoris, qui hic quoq; condiuo-
luit, munificentia opulentam pertinet. His pleriq; inter omnes Hunga-
riæ calidas, primas tribuunt: in quo tamen amœnitatem potius earum,
quàm salubritatem spectare uidentur. Sunt enim calore periucundo, &
temperato: præterea tam puræ & perspicuæ, ut speciem rerum, si quæ in-
ijciantur, ampliorem quàm sunt ipsæ res, reddere uideantur.

Sunt tamen præter calidas multæ aliæ salutare frigida in Hungaria:
cuiusmodi dixi esse in Zepusio geminas, quæ lapidescunt. Sed hoc tẽpore
maximè prædicatur, & à multis frequentatur, fons ad Mislã, qui locus à
Cassouia haud magno distat interuallo. Huius aqua lapidibus qui prope
fontẽ sunt, feruefactis calefit, & ita balneis idonea redditur. Nõ desunt ta-
men, qui uim medicam, quæ aquæ inesse creditur, ipsis potius lapidibus,
quàm aquæ, tribuendã esse censeãt: quod ipsa per se pura sit, & bibẽtibus
gratissimã: & contra, quam solent aliæ salutare, nullã misturam respiciat. **B**

Verum unde medendi uis insit aquis, & cur aliæ alijs atq; alijs morbis,
nec una ratione eadem omnibus medeãtur, præterea unde ipsis tot, tan-
tæq; in calore, sapore, odore differentia: deniq; cur aliæ concrecant, aliæ
ferrũ rodant, id speculatoribus & uenatoribus naturæ physicis explican-
dũ relinquo. Georgius Agricola (cuius in hoc genus rebus inquirendis
& excutiendis studiũ atq; iudicium exquisitissimũ esse, libri ab eo doctissi-
mè scripti arguunt) multa de his egregia prodidit eo in Opere, quod de
natura eorũ quæ de terra effluunt, inscripsit: & idẽ plura se traditurũ pol-
licet in ijs libris, quos se de Medicatis fontibus instituisse ait: ad quorũ le-
ctionem sese referent, qui de his uolent plenius erudiri. Nã mihi hæc scri-
pturo propositũ nõ fuit, ut docerẽ quenq;: sed ut uolũtati tuæ, Sigismun-
de Baronum optime, quæ mihi semper imperij uice est, morem gererem.

Quantum aut tuum quoq; semper fuerit studiũ in his eruendis, quæ in
cognitione naturæ rerum atq; locorum uel obscura sunt, uel aliquã admi-
rationem habent, cum omnes qui te norunt, sciunt: tum scriptus à te, &
nuper editus de Moschicis rebus liber, abundè ostendit. Nã quid est in to-
ta nobis ante paucos annos minus nota regione, aut in moribus gentis
Moschicæ, aut in eius religione, quod non scitissimè explicaris? Quid?
quod Hũgaris nostris penè ignotæ essent origines suæ, nisi tu cõfirmasses
Moschis cõfinẽ esse, & ad imperiũ eorũ pertinere Iuhriã, uel ut alijs dicere
malũt, Iugariã, unde & initio profecti sunt Hungari, & nomẽ traxerunt?
Ex Scythia quidem uenisse eos nemini erat dubium, sed de nomine disce-
ptabatur: cum alijs ab Hunnis & Auaris uoce cõposita dictos esse asse-
rent, alijs aliud comminiscerentur. At uerò propius est ab Iuhra manasse
Hungarorũ nomen: cum nunc quoq; Slauorũ lingua, qua nulla per uni-
uersam Europam latius patet, Iuhri, uel prima syllaba nõ nihil, ut sit, leui-
gata Vhri uocentur. Mitto, quod te quoq; cõfirmante credibilius uisum
est, mõtes, quos uocãt Riphæos, nõ extare his in locis, unde tãto ueterum
scriptorum consensu Tanais decurrere dicitur. Sed hæc qui magis per-
specta

A Specta habere uolēt, ex cōmētarijs tuis, & his addita chorographia petēt.

Mihi hic narrationem de aquis, quæ in Hungaria aliquo miraculo, aut nouitate quapiam insignes sunt, finire libet, uel relinquere potius. Nam si omnes, quæ aliquid admirationis habent, consecrari uelim, persequendum esset mihi quicquid est in Hungaria amnium: quorum quidem tantum est, ut non facile dare possis æqualem regionem, quæ pluribus & maioribus abundet. ut non immerito ueteres Hungari in regni sui insignibus quatuor ductus, totidem præcipuorum fluminum, Danubij, Sauui, Draui, & Tibisci imaginem repræsentantes, usurparint. Sed ne nihil tamen de his dicam:

B Est laus amnium præcipua, esse nauibus ferendis idoneos, & piscosos. Quo in laudis genere quotusquisq; est extra Hūgariam fluuius, qui illis, quos dixi, quatuor conferri queat: ut ne quid commemorē de alijs Hungaricis amnibus, qui etsi magnitudine illis minime pares sunt, tamen non minus ferē sunt admirandi. Nam præter hoc, quod optimorū & saluberrimorū piscium copia affluunt, feraces auri pleriq; habentur: in ea præsertim ueteris Daciæ parte, quæ Hungariæ attribui, & Transsylvaniã uocari diximus, quorum etiam nonnullis ab auro nomen est. Cuiusmodi sunt tres cognomines, Chrysi dicti: & qui Hūgaris uocatur Aranyas, hoc est, aureus: ne quis Hungariã ea, quæ Thraciæ, Hispaniæ, Lydiæ, Indiæ amnibus gloria est, carere existimet. Rapiunt autem non ramenta tantū auri perenni cursu, sed etiã plerūq; massulas, alias pisi, alias nucis auellanæ, castaneæ uel, aut iuglandis magnitudine: quoties uidelicet inundant, imbribus uel, aut alia quapiã eluuiē, aut arte inducta corruatione aucti, ripas, & ea per quæ currunt loca, subruunt. Nec cōmenticiū est, ijs in locis effodi quandoq; massas, alias puri auri, alias concreti saxi aliquid habentes, quæ aliquot uncias usq; ad selibrā, & librā, & hoc amplius appendunt. Quin liceat mihi dicere, cuius certos autores notæ fidei homines habeo, effossas esse, quæ quingentorum, imò quæ mille florenorum non modo pondus, sed etiam precium eleuarint.

C Sed ut ad illos principes Hungariæ fluuios redeã, Danubiū, Drauum, Sauuum norunt uicini Germani, Norici, Carni: apud quos eorum fontes sunt, & prima incrementa. quæ etsi præclara sint, nequaquã tamen tantum laudis addunt amnibus, quantū hi mox, atq; solum Hungaricum attigerint, consequuntur. Hic enim cōtinuo & plenius & spaciosius fluunt, eoq; nauigationi magis habiles sunt, piscibus que & maioribus & melioribus magis abundant: ut omittam, quod diuersi generis piscibus, quibus ferē prima est gloria, extra Hungariam carent. Quapropter de his, quorum origines magis notæ & celebres sunt, plura referre supersedebo: dicamq; de Tibisco tantum, quem Hungaria sola totum sibi uendicat.

Oritur in Maromarusio, sub altissimis Carpati iugis, fonte quidem exiguo, sed tantis subito incrementis, ut intra tertium milliariū pro tēporis tamen, quod incrementa moderatur, ratione, patiens sit nauigiorū, quibus sales euehuntur. Est autē ferē iustū unius nauigij onus, quater mille frusta salis, (uulgo lapides uocant) singula uiginti plus minus pondo librarum.

Fertur

Fertur autē intra Maromarusium cursu citatiore, ut inter mōtes, qui plu- A
rimos in eos torrentes & riuos effundunt: estq; ibidem limpidissimus, so-
lo glareoso. sed idem ex illis Maromarusij angustijs eluctatus, simulatq;
campestria attigit, incedit lentius, & fluit impurius, admissio præsertim
amne Zamos, qui ex Transsylvania ruens, uiam præbet nauibus, quibus
sales Transsylvanici exportantur: uideturq; tum sanè prorsus alius esse,
non ob augmenti tantum, aut cursus sui modum, sed quòd etiā piscium in
eo ratio est diuersa. nam intra Maromarusium non habet ferè alios, quàm
quos aquæ puriores alunt, & eorum quidem omnis generis copiā ingen-
tem: ac foris quem facile dabis piscem, cui quidem in profluente uita est,
quem non suppeditet Tibiscus: quicq; & sapore, & magnitudine nō præ-
stet sui generis piscibus, qui alijs in fluuijs capiuntur.

Porro de copia quid dicam? habet quidem Hungaria multos amnes pi-
scosissimos: inter quos etiā eos numero, qui ex uicinis terris immittuntur.
Sed neq; inter hos, neq; inter alios, quorū fontes apud Hungaros sunt, ul-
lus prouētū piscium superat Tibiscum: ut eum, quod de Pado Italiæ dixit B
Poeta, merito fluuiorum regem in Hungaria dicere possis. Etsi uerò i-
dem contingit fluuijs, quod terræ: nempe quòd ut hæc fruges, sic & illi
pisces, nunc uberius, nunc malignius producāt: tamen nullum est tempus
Tibisco, quo piscibus non magis, quàm ceteri amnes, abundet. Quin, qui
propius ad eius ripam in æstiuis præsertim caloribus accedunt, manifesto
sensu experiuntur, eum pisculentiam quandam, ut sic dicā, redolere. Nec
desunt uulgo, qui dicant, duas eius partes aquam, tertiam pisces esse: non
eo quidem sensu, quòd ita sese res habeat: sed quòd planè admirādam, pe-
necq; maiorem fide multitudinem piscium significatam uolunt.

Vidimus ipsi autumnio superiore, cum illustrem Comitem Nicolaum
à Salmis, exercituum regionum summum in Pannonijs imperatorem, ul-
tra Tibiscum sequeremur, apud arcem Thokai, quo loco Bodrogus, i-
dem ualde piscosus amnis, Tibisco miscetur, millenos carpiones, quos
nonnulli Cyprinos dicere malunt, citra delectum tamen, sicut eos capi cō-
tigit, uenire centū numis Hungaricis: hoc est, floreno, ut uocant, usitato: C
quem pro præsentis rei monetariæ illis in locis ratione, aureus unus supe-
rat similibus numis quinquaginta. Eadem est plerūq; luciorū uilitas, sub
hyemis ferè initium. Vt autem lucij appellatione, in designando pisce
notissimo, quem quidam lupum dicendum esse contendunt.

Sed quanto lōgius profluit Tibiscus, quantoq; propius accedit ad Da-
nubiū, in quem sese exonerat è regione Sirmij, hoc minus est precij pisci-
bus, propter uim eorū infinitam, præsertim cum exundat. Nā tum in pla-
na effusus, omnia latè loca non tam aquis quàm piscibus cōplet: & quæ-
dam quasi stagna facit, quæ agrestes antè, quàm decrescit, & in alueū redit,
claustris quibusdam obsepiunt, ne refluētibus aquis unā recedant pisces.
Hic itaq; non aliter atq; in piscinas conclusi tenentur: neque tamen raro
cōtingit, ut impetu facto, qualis est acie congregientium, effractis septis
perrumpant, spemq; & laborem agrestium frustrentur. Quo fit, ut hi pro
magno negotio habeant, inuitare populares uicinos, ut pisces emptum
ueniant.

A ueniant. Sed quod prouerbio dicitur, ultroneas putere merces, uix unquam magis quam hic habet locum. Nam sæpe aut nulli ueniunt: aut si qui ueniunt, tantillo licentur, ut nihil penè intersit, gratuito ne eis des, an uendas. Quin fit quandoq; ut ne gratis quidem dati, aut quasi relictis ad prædam, auferantur: sed porcorum gregibus, qui subsidentibus aquis immitti solent, lætam pastionē & quasi piscationē præbeant: ipsa tamē piscium multitudine nihilominus sic plerunq; superate, ut magna eorū pars emoriatur, & computrescat. unde tam tetri nascuntur halitus, ut qui iter faciunt, ea loca non aliter, quam quæ peste infecta sunt, uitare consueuerint. Nec hoc foris tantum, sed etiam in oppidis euenire solet, dum nimirū tanta uis piscium in forum curribus & equis infertur, ut qui eos importarunt, destituti ab emptoribus, sese claculum relictis piscibus inde subducant. Quo fit, ut plerunq; edicto cum poena proposito, cauere soleat, ne quis illinc, nisi ablatis unā piscibus, discedere audeat.

Sed lōgius quam instituerā, progressus sum, illustris Baro Sigismūde, **B** non tam admiratione harū rerū, quæ mihi iam maxima uite meæ parte in Hungaria exacta admirabiles esse desierunt, quam studio efficiendi imperata tua incitatus. Nō inficior tamen, pleraq; à me minus explicatè tradita, neq; nō multa præterita esse, quæ cum hac narratione cōgruebāt. Verum id ceu data opera à me factum est, quod his & aptius & uberius explicandis locum alibi sum habiturus.

Porro quod in epistola ad me tua duorū admirandæ naturæ fontium, alterius quidem ex Arriani, alterius uerò ex Saxonis Grammatici historia mentionem facis, equidem dubitavi aliquādiu, an nō hoc consilio à te factum esset, ut quæ de similibus miraculis aliorum autorū scriptis prodita sunt, ea mihi cum his nostris coniungenda, ac cōponenda esse innueres. Et si uerò huc inclinabat animus, tamen cum uiderem mihi nihil relictum esse præter colligendi laborem, quē sibi quisq; legēdis libris præstare potest: fatis esse putauī, breuiter, unde hæc potissimū peti possint, indicare.

C Miratur Plinius, ab Homero nō esse factam calidorum fontium mentionem: neque hoc sanè iniuria. Quem enim mihi facile dabis autorem, qui non quam accuratissimè in rerum, locorum uel descriptionibus recensere soleat, si quid fortè occurrit, quod usitatum naturæ cursum excedit, aut aliqua nouitate est insigne? Imò quem dabis, in quo non aliquid eiusmodi reperiās?

Sed inter eos, qui cæteris diligentius, quasiq; ex professo de his latine scripserūt, primas obtinet Plinius: qui non cōtentus aquarū, fontium & fluminū miracula capite elegantissimo in secundo Naturalis historię suę libro complecti, rursus iisdem aquis & aquatilibus describendis etiam peculiarem dedit librū, qui eiusdem operis est tricesimus primus. Secundum Pliniū multa de his inuenias prodita à Seneca, in Naturaliū quæstionum libris. Nec pauciora penè à Vitruuio, de architectura lib. octauo. Quædā etiā à Strabone, Pōponio Mela, Solino referuntur: ut alios præteream recētiore. Sed omnium instar haberi potest unus Georgius Agricola, qui quæcunq; eiusmodi sunt uel in Græcis Latinisq; scriptoribus à se lecta,

uel do-

uel domi forisq; obseruata, uel accurata indagatione comperta, non modo in illos, quos supra dixi, libros retulit, sed etiam causas eorum quam scitissimè studuit explicare: quanquam quotam quæso hæc factura essent partem, si cætera quoq; quæ adhuc ignota latent, proferrentur: quæ in re nescio profecto, locordia ne magis, an ingratitude hominū accusanda ueniat, qui dum ista pro neglectis habent, non satis æterni illius architecti Dei potentiam & magnitudinem admirari, & eius beneficia agnoscere uidentur.

Memini te mihi aliquando de quodam in Carnis lacu, cui à pago uicino Zirknitz nomen est, non minus penè miranda dicere, quam à me de Hungariæ aquis sunt memorata: ut is uidelicet quotannis ferè sub autumni finem, aquis derепentè ex abdito uenientibus, magnamq; piscium copiam secum trahentibus inundetur: appetente uero æstate, aquis rursus abdita petentibus exarescat, hac quasi perpetua uicissitudine, ut quo in loco paulo antè piscatus fueris, in eo messem & sementem facere, simulq; si libeat uenari, ac rursus uertente anno piscari possis.

Sed quid obstat, quo minus loci faciem, ut eam ab alijs delineatam accepisti, de tuo sermone describam? Claudii aiebas eum circumquaq; montibus, è quibus riui quidam ignobiles suo quisq; alueolo procurrant, ab orientali quidem plaga tres, ab australi quatuor: singulos quo longius fluant, hoc minus scatere aquis, terra nimirum ipsas combibente, donec postremo absorbeantur scrobibus saxeis, ita natis, ut humano opere excisæ uideri possint. Hic aquis ita redundantibus, ut recipi non possint, fieri, ut regurgitent scrobes: neq; solùm nihil aquæ admittant, sed etiam quicquid receperint, effundant tanta rapiditate, ut refluxus, impetum ac cursum equiti quamuis expedito & fugienti, ægrè effugere liceat. Itaq; quacunq; pateat locus (patere autem eum ad sesquimilliarium minus laxa latitudine) diffundi aquas, & lacum efficere, qui plerisq; in locis decem & octo cubitos altus sit, & ubi minimum profundus est, æquet iustam humani corporis mensuram.

Hæc fortè minus mirabitur, cui constabit esse eadē in regione amnes, qui terras subeant, & ubi per longa spacia mearint, rursus effluant: quosdam, etiam ubi semel sese abdiderint, amplius non comparere. Nam hinc occultis quibusdam canalibus illas in lacum manare aquas ratio cinabitur, præsertim si cognorit, ibidem aliquot in locis esse caua montium amplissima, in quibus aquarum ruentium fremitus exaudiantur, & earum quasi stagna sint: unde illos uenire riuos hoc minus dubiū uideri potest, quod constat iisdem anates uiuas euehi: quas nemo nescit in locis subterraneis, in quæ auræ aditus non sit, degere nō posse. Sed quia pro cōperto habetur, illā aquarū accessiōem non duci è mōtibus per riuos, aut alios occultos meatus, sed uenire ab illa scrobium regurgitatione, & quasi uomitu, rursusq; eodem redire, & resorberi, idq; statim tēporibus fieri, quis hæc miraculo carere negabit?

Auget uero hoc quoq; rei nouitatem, quod ferè non minus celeriter recedunt aquæ, quam accesserunt, non per scrobes illas tantum, sed uniuersa pe-

A uersa penè terra eas non aliter recipiente, quàm si per cribrũ diffunderentur. Quod cum fieri sentiunt accolæ, continuo grandioribus eius meatibus, quoad fieri potest, obstructis, agminatim aduolant ad piscationem, quæ ipsis non modo iucunda, sed etiam perfructuosa est. Nam & piscium uis ingens facile capitur, aqua nimirum eos destituyente: & apud uicinos precium habent, ad quos conditi sale exportantur. Inuenias autè ibi plerumque, quod iure mireris, lucios (nam his magis quàm alijs piscibus abundat hic lacus) qui duos cubitos excedant: quæ res satis magno est argumento, eos intra illas uoragines nasci, aut saltè augeri oportere: cum fieri non possit, ut dum foris stagnant aquæ, ad tantam magnitudinem perueniant.

Porro siccato lacu fit messis, qua parte solum consitum: & idem rursus conferitur, antè quàm inundet. Solum ipsum firmum, letum, & in primis ita ferax graminis, ut post uigesimum diem secari soleat. Non est tamen eadem ubique fecunditas. Nam magna eius pars, præter iuncum, nihil gignit. Quo uero magis cognobilis fiat lacus, libet addere, quod tu ceu insignem
B notam adiecisti: nempe distare eum ad unius miliarij spatium ab arce Carnis, pariter & Italis dicta Postonia, quam Venetos aiebas Maximiliano Imperatori, dum percuteretur fœdus, quod inter eos postremum fuit, ademisse: & dum pacta conuenta præstari oporteret, reddidisse: in illustri eius loco tanquam pro trophæo relictis his uersibus, quos ibi tum legeris:

Postonia uicta rediens post omnia uictor

Leuiades, offert pulchra trophæa domum.

Quia uero id quod dictum est de aquarum ad statum tempus accessione, me quorundam fontium, quibus idem accidere dicitur, admonet: etsi mihi externa minime persequenda duxi, facere tamen non possum, quin de duobus dicam: ut tibi illud quasi penssem, quod ex Ariano & Saxone Grammatico de totidem fontibus annotasti.

Alter est calidarum laudatissimum, in alpestri Rhetia apud Fauarias, inter rupes eminentissimas: qui cum ferè deficiat mense Octobri, redit mense Maio: sicque rursus usque in autumnum exuberat, ut saluberrimis eius
C aquis mola frumentaria impelli possit.

Alter hoc magis mirabilis est in Heluetijs, quem recens Helueticorum Chronicorum scriptor tradit sicari mense Augusto, quo tempore nouis ibi niuib. cadentibus, pecus inde mitiora in loca depellitur: neque postea manare, nisi mense Iunio, cum nudatus niuib. menses, rursus pastioni pecoris patet. Manare autem eum è petra in fossam propinquam, ad aquandum pecus comparatam: per interualla tamen, & bis tantum quotidie, manè uidelicet & uesperis: rursusque toties occultari. & has quotannis retinere ac continuare uices, donec rursus, ut dictum est, Augusto mense siccetur. Dicitur aquationi pecoris singulari Dei munere, in illa horrida solitudine datum hunc fontem esse: idque bruta ipsa agnoscere, ut quæ eum ferè ultro, quoad ibi in pascuis sunt, ad id tempus, quo fundit aquam, petere soleant. Quin additur, experimento cognitum esse, quod idem fons tam impatiens sit foridum, ut si quid impuri in eum missum, mersumue fuerit, per aliquot deinde dies non compareat, nec aut manè aut uesperis aquæ quicquam reddat.

s Montem

Montem, in quo is fons est, Heluetij sua lingua appellant Engstle: ea in re A
gione, cui ab amne Arula, Argevu fecere nomen.

Prudenter Plinius, ad confirmanda exempla potentiae aquarum, a se
in illo præclaro opere prodita: Si quis, inquit, fide carere ex his aliqua ar-
bitratur, discat, in nulla parte naturæ maiora esse miracula. Hoc quanquã
ipse quoque usurpare aduersus eos possem, quib. forte in hac mea de aquis
narratione quædam fide maiora esse uidebuntur: tamen monebo potius,
non temerè quicquam eorum quæ de admirandis naturæ operibus ferun-
tur, pro incredibili haberi oportere, ne quid infinitæ Autoris sapientiæ
& potentiae temerè derogetur.

Habes Baro clarissime, pro epistola libellũ, magis seiuũ quidẽ illum,
quã uel ipse fortè expectabas, uel materia, quã mihi tractandã dederas,
exigebat. Sed cum non ignores, me minime abundare ocio, tuæ erit equi-
tatis, non tam quid affecutus sim, quã quid assequi uoluerim,
æstimare. Hoc unum quidem certè, ut tibi gratum
facerem, sedulo sum conatus.

FINIS.